

СЕКЦІЯ 4 ПРАКТИКА АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

УДК 347.998.85:347.987.1

DOI 10.32999/ksu2663-2713/2019-8-7

КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ВІДМОВИ У ВІДКРИТТІ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА УМОВИ ОЧЕВИДНОСТІ ПРАВИЛЬНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ НОРМ

Барікова А.А., к. ю. н.,
головний спеціаліст правового управління (І)
департаменту аналітичної та правової роботи
Верховний Суд

У статті автор наводить приклади, як правові позиції Верховного Суду стосуються визначення законних меж судового розсуду в разі відмови у відкритті касаційного провадження за умови очевидності правильного застосування юридичних норм, що не викликають розумних сумнівів під час їх використання чи тлумачення. Стаття висвітлює, як суд оцінює характер і добросовісність процесуальної поведінки учасників справи. Розглядаються підходи Європейського суду з прав людини до диспозитивних прав суду визнати касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження.

Ключові слова: адміністративне судочинство, суд касаційної інстанції, касаційне провадження, когнітивна діяльність, «розумні сумніви».

В статті автор приводить приклади, як правові позиції Верховного Суду стосуються визначення законних границь судового усмотрения при отказе в открытии кассационного производства при очевидности правильного применения юридических норм, что не вызывают разумных сомнений при их использовании или толковании. Статья освещает, как суд оценивает характер и добросовестность процессуального поведения участников дела. Рассматриваются подходы Европейского суда по правам человека по поводу диспозитивных прав суда признать кассационную жалобу необоснованной и отказать в открытии кассационного производства.

Ключевые слова: административное судопроизводство, суд кассационной инстанции, кассационное производство, когнитивная деятельность, «умные сомнения».

Barikova A.A. COGNITIVE BASES OF REFUSAL TO OPEN THE CASSATIONAL PROCEEDINGS, PROVIDED EVIDENCE OF CORRECT APPLICATION OF LEGAL REGULATIONS

The paper highlights how in case of refusal to open cassational proceedings, the court assesses the nature and integrity of the procedural behaviour of the participants in the case, the integrity of their attitude to their rights and the implementation of the latter. The author deals with the essence and features of cognitive activity of the cassational court on general and special grounds for determining the evidence of correct application of legal regulations. It has been established that these grounds are related to the content of the appealed court decision, the circumstances referred to by the complainant in support of the appeal, the interpretation and application of the rules of substantive and procedural law in disputed material relations.

The author gives examples of how the Supreme Court's legal position concerns the definition of the legal limits for judicial discretion in case of refusal to open cassational proceedings, provided the evidence of the correct application of legal provisions, which does not cause reasonable doubt in their use or interpretation. The approaches of the European Court of Human Rights on dispositive court's rights to recognize the cassational appeal unfounded and refuse to open cassational proceedings have been considered.

Interpretation of the unreasonableness criteria has been proposed as a guide for establishing judicial practice on the basis of existing procedural requirements with regards to procedural “filters”: on the history of the case (short claims content, courts’ decisions on previous instances, requirements of cassation) in accordance with the legitimate aim; in relation to assessment and formulation of legal positions of the Supreme Court, in compliance with the requirements regarding the quality of the act (availability, predictability, a clear definition of the discretion boundaries); on the operative part of the court decision based on the “need for a democratic society”, the proportionality principle.

Key words: *administrative proceedings, court of cassation, cassational proceedings, cognitive activity, “reasonable doubt”.*

Постановка проблеми. Значний обсяг навантаження на суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду зумовлює орієнтацію на розгляд і вирішення справ по суті в межах процесуальних строків з метою досягнення принципу верховенства права. Тому з метою прискорення строків розгляду та вирішення справ типовою є практика прийняття процесуальних рішень у вигляді неповною мірою аргументованих і мотивованих формальних ухвал.

Водночас, відповідно до частини 4 статті 248 Кодексу адміністративного судочинства України, ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження повинна містити мотиви, з яких суд дійшов висновку про відсутність підстав для відкриття касаційного провадження [1]. Змістові положення звіту Голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за перше півріччя 2018 року, підпункту 1 пункту 3 Рішення зборів суддів Верховного Суду в Касаційному адміністративному суді від 27.07.2018 № 6 указали на відсутність усталеної внаслідок відносно короткого періоду процесуальної діяльності суду практики та фрагментарні мотиваційні підходи окремих суддів у разі відмови у відкритті касаційного провадження, що зумовило необхідність конкретизації відповідних підстав і меж процесуальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут судового розсуду, зокрема, у межах адміністративного судочинства розглядали В.М. Бевзенко, Р.О. Куйбіда, П.В. Куфтирєв, Д.Д. Луспенник, Г.В. Панова, В.Г. Перепелюк, О.М. Семеній, О.І. Сеньків, М.І. Смокович та інші.

Разом із тим додаткових наукових пошуків потребує проблематика реалізації диспозитивних прав суду касаційної ін-

станції, зокрема щодо дискреції на відмову у відкритті касаційного провадження.

Постановка мети. Метою статті є розкриття когнітивних характеристик меж судового розсуду в разі відмови у відкритті касаційного провадження за умови очевидності правильного застосування юридичних норм, що не викликають розумних сумнівів під час їх використання чи тлумачення.

Виклад основного матеріалу. Суд касаційної інстанції наділений диспозитивними правами визнати касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження з огляду на правові позиції рішень Європейського суду з прав людини у справах «Брумареску проти Румунії» [2], «Буланов та Крупик проти України» [3], «Понмарьов проти України» [4]. Підстава щодо правильного застосування норми права обумовлюється принципами верховенства права, юридичної визначеності згідно зі статтею 3, частиною 1 статті 8 Конституції України [5]; підпунктом 4.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 [6].

У цьому плані судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду здійснюють когнітивну діяльність щодо встановлення меж судового розсуду в разі відмови у відкритті касаційного провадження за умови очевидності правильного застосування юридичних норм. Як пояснюють О.І. Богдан і Є.М. Арістаров, когнітивність становить властивість об’єкта або явища, яка в разі наявності у свідомості людини вимагає «доосмислення», реконструкції та/або встановлення асоціацій між його складниками [7, с. 97]. Як наслідок, профіль концепту виокремлюється на основі співвіднесен-

ня значень лексем у текстовому контексті [8, с. 44]. Ідеться про необхідність здійснення відповідно до закону та в межах закону дискреційного судового тлумачення підстав для відмови у відкритті касаційного провадження з урахуванням публічного інтересу, індивідуальної природи спору й системних характеристик практики правозастосування.

Так, загальні підстави для визначення очевидності правильного застосування юридичних норм, що не викликають розумних сумнівів під час їх застосування чи тлумачення, встановлюються касаційним судом з урахуванням особливостей правового регулювання й обставин справи. Зокрема, відмова у відкритті касаційного провадження можлива, якщо «прийняття судових рішень в інших справах не змінюють правового регулювання спірних правовідносин, що було покладено в основу оскаржуваного рішення, та не доводять факту допущення судом помилки при вирішенні спору» [9; 10; 11]. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду відмовляє у відкритті провадження, як правило, з посиланням ще й на пункт 5 частини 1 статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України [1] у разі необґрунтованості касаційної скарги з огляду на природу та зміст оскаржуваних рішень. При цьому оскаржувані рішення повинні бути слухними, вмотивованими й такими, що ґрунтуються на законі.

Принагідно касаційний суд посиляється на юридичні категорії «встановленого законом», «суду, встановленим законом» тощо. У цьому плані в разі відмови у відкритті касаційного провадження касаційна скарга не містить обґрунтувань неправильного застосування норм матеріального права чи порушень норм процесуального права. Натомість очевидність правильного застосування норм права судами попередніх інстанцій і відсутність розумних сумнівів щодо їх застосування зумовлюють необґрунтованість касаційної скарги та є безпосередньою підставою для відмови у відкритті касаційного провадження.

Прикладом тлумачення касаційним судом обставин справи, що зумовлюють

відмову у відкритті касаційного провадження, є спори про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Так, суд установив, що «під обставинами, які зазначаються в заяві, слід розуміти конкретні юридичні факти, які могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду й особі, яка звертається із заявою, під час вирішення справи. Отже, необхідними ознаками нововиявлених обставин є, по-перше, їх наявність на момент вирішення справи, по-друге, те, що ці обставини не були відомі і не могли бути відомі на той час суду та хоча б одному учаснику судового процесу. Наявність обох цих умов для визнання обставини нововиявленою є обов'язковою» [12].

Водночас підстави спеціальної спрямованості для відмови у відкритті касаційного провадження, згідно з пунктом 2 частини 2 статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України [1], указують на практичне значення принципу «належного урядування», загального інтересу. Спори, як правило, стосуються встановлення меж процесуальних строків, особливостей нарахування та сплати судового збору й судових витрат, підтвердження повноважень представника, порядку подання апеляційної скарги до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи тощо. У такий спосіб суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті провадження у справі з огляду на суб'єктний склад. Окрему увагу в разі відмови у відкритті провадження касаційний суд приділяє спорам фінансово-правового характеру щодо особливостей реалізації «права на суд» і дотримання процесуальних строків.

Зокрема, суд касаційної інстанції дотримується правової позиції, що відмова у відкритті касаційного провадження відбувається в разі відсутності «помилки судів першої та (або) апеляційної інстанцій в питаннях права (застосування норм матеріального та дотримання норм процесуального права), але не в питаннях факту. Своєю чергою, неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення

закону; застосування закону, який не підлягає застосуванню; незастосування закону, який підлягав застосуванню ... вимоги до суду касаційної інстанції в частині оскарження судового рішення суду апеляційної інстанції не відповідають повноваженням Верховного Суду, визначеним у статті 349 КАС України. При цьому касаційна скарга повинна містити посилання на конкретні порушення відповідної норми (норм) права чи неправильність її (їх) застосування. Скаржник повинен указати конкретні порушення, що є підставами для скасування або зміни судового рішення (рішень), які, на його думку, допущені судом при його (їх) ухваленні, та навести аргументи в обґрунтування своєї позиції» [13].

По суті, йдеться про когнітивні характеристики судового розсуду в разі відмови у відкритті касаційного провадження поза межами «розумних сумнівів» під час застосування чи тлумачення юридичних норм. У західній доктрині поняття розумного сумніву розглядається як сумнів, що виник для уникнення небажаного висновку або заснований не тільки на теоретичній можливості, а й на підставі поданих фактів [14, с. 196]. Як правило, зазначена категорія застосовується в країнах системи загального права під час здійснення правосуддя щодо надання судових роз'яснень, які «адекватно визначають розумні сумніви» для розгляду та вирішення складних справ чи за умови наявності відповідних обставин [15, с. 1716–1736]. Судовий розсуд як процесуальна дія, на переконання Д.Д. Луспеника, має здійснюватися в межах чітко визначеної несуперечливої процесуальної форми згідно з уніфікованим стандартом правосуддя, зокрема, під час установа системи «фільтрів» для допуску скарги до розгляду шляхом екстраординарного касаційного перегляду з урахуванням обставин і значущості справи, наслідків порушення для особи, щодо якої воно допущене [16]. Суд має пояснити причини застосування та самостійно встановити межі дискреції з огляду на здоровий глузд і внутрішнє переконання в розумній і моральній достовірності сформульованих правових позицій.

Тому, як зазначає Європейський суд з прав людини, таке обґрунтування полягає в розсіюванні сумнівів щодо тлумачення, враховуючи зміни в повсякденній практиці [17] (рішення у справі «Горжелік та інші проти Польщі»); забезпечення уніфікованого та єдиного застосування права [18; 19] (рішення у справах «Стефаніка та інші проти Румунії», «Тудор Тудор проти Румунії»). При цьому вказано, що повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомий й непереборні обставини [20] (рішення у справі «Рябих проти Росії»).

Висновки. Отже, в разі відмови у відкритті касаційного провадження суд оцінює характер і сумлінність процесуальної поведінки учасників справи, добросовісність ставлення до наявних у них прав і здійснення їх реалізації в такий спосіб, щоб забезпечити неухильне та своєчасне (без суттєвих затримок і зайвих зволікань) виконання встановлених законом або судом обов'язків. Підстави для визначення очевидності правильного застосування судами нижчих інстанцій юридичних норм, що не викликають розумних сумнівів під час їх застосування чи тлумачення, пов'язані зі змістом оскаржуваного судового рішення, обставинами, на які посилається скаржник в обґрунтування касаційної скарги, особливостями тлумачення й застосування норм матеріального та процесуального права у спірних матеріальних правовідносинах.

Звідси трактування та критерії необґрунтованості касаційної скарги як орієнтир для формування судової практики на підставі чинних процесуальних приписів застосовуються з урахуванням установлених процесуальних «фільтрів», підтверджених позиціями Європейського суду з прав людини:

1) щодо історії справи (короткого змісту позовних вимог, рішень судів попередніх інстанцій, вимог касаційної скарги) – відповідно до легітимної мети;

2) стосовно оцінки та формулювання правових позицій Верховного Суду – з до-

держанням вимог щодо якості закону (доступності, передбачуваності, чіткого визначення меж дискреційних повноважень);

3) щодо резолютивної частини ухваленого судового рішення – з огляду на «необхідність у демократичному суспільстві», принцип пропорційності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV (зі змінами й доповненнями станом на 4 листопада 2018 р.) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–37. Ст. 446.
2. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania) від 1999 р. № 28342/95. § 61. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337> (дата звернення: 26.02.2019).
3. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Буланов та Крупик проти України» (Bulanov and Kupchik v. Ukraine) від 2010 р. № 7714/06, 23654/08. § 39. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_664 (дата звернення: 26.02.2019).
4. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Пономарьов проти України» (Ponomaryov v. Ukraine) від 2008 р. № 3236/03. § 47, 52. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434 (дата звернення: 26.02.2019).
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами й доповненнями станом на 30 вересня 2016 р.) / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 : Спеціальний випуск. С. 15. Ст. 2598.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 / Конституційний Суд України. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. С. 41. Ст. 2975.
7. Богдан О.І., Арістаров Є.М. Проблеми та розвиток когнітивних методів у стратегічному управлінні. *Економічний вісник Донбасу*. 2007. № 2(8). С. 96–99.
8. Єсипенко Н.Г. Когнітивні мовні структури в авторському тексті. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2014. № 2. С. 40–45.
9. Ухвала Верховного Суду у справі від 3 вересня 2018 р. № 308/6081/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76500485> (дата звернення: 26.02.2019).
10. Ухвала Верховного Суду у справі від 7 вересня 2018 р. № 820/18651/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76613673> (дата звернення: 26.02.2019).
11. Ухвала Верховного Суду у справі від 8 жовтня 2018 р. № 810/3618/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77045469> (дата звернення: 26.02.2019).
12. Ухвала Верховного Суду у справі від 17 вересня 2018 р. № 820/1135/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76518430> (дата звернення: 26.02.2019).
13. Ухвала Верховного Суду у справі від 25 вересня 2018 р. № 766/11795/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76696296> (дата звернення: 26.02.2019).
14. Yearbook of the European Convention on Human Rights, 1969: The Greek Case / The European Commission and European Court of Human Rights. The Hague : Martinus Nijhoff, 1972. 496 p.
15. Diamond H.A. Reasonable Doubt: To Define, or Not to Define. *Columbia Law Review*. 1990. Vol. 90. № 6. P. 1716–1736.
16. Луспенник Д.Д. Не слід боятися нового, або П'ять безпідставних пересторог щодо запропонованих змін до процесуальних кодексів. *Закон і Бізнес*. 2017. № 23(1321). URL: https://zib.com.ua/ua/print/129038-pyat_bezpidstavnih_perestorog_schodo_zaproponovanih_zmin_do_.html (дата звернення: 26.02.2019).
17. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Горжелік та інші проти Польщі» (Gorzelik and Others v. Poland) від 2004 р. № 44158/98. § 65. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61637> (дата звернення: 26.02.2019).
18. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Штефаніка та інші проти Румунії» (Ștefănică and Others v. Romania) від 2010 р. № 38155/02. § 36-37. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101491> (дата звернення: 26.02.2019).
19. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Тудор Тудор проти Румунії» (Tudor Tudor v. Romania) від 2009 р. № 21911/03. § 29–30. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885> (дата звернення: 26.02.2019).
20. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Рябих проти Росії» (Ryabykh v. Russia) від 2003 р. № 52854/99. § 52, 62. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261> (дата звернення: 26.02.2019).